

о. Борис Гудзяк

Homo ludens, або Тектонічні плити та корки В'ячеслава Брюховецького

Під впливом потужних чинників щокілька століть чи навіть тисячоліть в історії цивілізації трапляється злам. У людей з'являється нове світосприйняття. У різних сферах людського життя радикально змінюються технології, вартості, правила поведінки. Раптово формуються нові парадигми суспільного спілкування і змінюється все – від ввічливого звертання з його формою чи навіть змістом – до значення слів, текстів та знаків, до інтерпретації підставових наративів; від загальноприйнятого стилю міжлюдських стосунків на особистому чи навіть інтимному рівні – до глобальних соціоекономічних і політичних закономірностей; від матеріальної культури – до динаміки духовного життя. Змінюється швидко і ґрунтовно. Людина ніби та сама: більш-менш зберігає свій вигляд, основні потреби, відповідні до них функції, засади своєї антропологічної відповідальності. Та водночас вона стає іншою.

Тектонічні цивілізаційні зміщення вивільняють потужні енергетичні вулкани, що творять новий ландшафт і закладають свіжий та плідний ґрунт для розквіту нового життя. Однак і те, що було колись, вони обертають на попіл. Благовісник Нового Царства, сповіщаючи перемогу добра над злом, все ж попереджає: «Надійдуть дні, коли з усього, що ви бачите, не лишиться камінь на камені, який не був би перевернений» (Лк. 21, 6).

Період зіткнення епох захопливий, навіть ейфорійний, він спонукає до вибуху творчості. Але сіє також розгубленість, збен-теження, розчарування, страх. Не буде перебільшенням сказати,

що такі зрушення – безоглядні й немилосердні. Для особистої долі багатьох людей ці зміни є ледве не апокаліптичними; вони перекреслюють значну частину пережитого і не дають надії на компенсацію через нове, повноцінне, зріле буття. В такі часи особливо тяжко незахищеним – матеріально, психічно, духовно: «Горе вагітним та тим, що грудьми годують у ті дні!» (Лк. 21, 23).

Для постатей, здатних до лідерства, така ситуація є особливою нагодою, викликом: не тільки давати раду собі, а й вести за собою інших; будувати, зважаючи не лише на засоби сильних, а й на нужду упосліджених. Особи, які мають стати провідниками, крім компетентності, теоретичного бачення і практичного хисту, мусять мати глибинне відчуття природи людини та її потреб, мусять мати моральну відповідальність. Але й цього не досить. Коли під ногами рухається земля, коли ще стоїш на одній тектонічній плиті, а вже бачиш, як рухається і друга, і третя; коли ступаєш на ту, наступну, але розумієш, що треба йти одразу по кількох, бо всі вони – твоя земля, частини її нового, ще хиткого, ландшафту, – от тоді потрібна хоробрість полководця і спритність спортсмена. Потрібна далекоглядна стратегія шахіста й обачна тактика тренера у грі, який подає в полі м'яч і надихає, який не боїться взяти на себе удар, чий кидок останньої секунди може вирвати перемогу з рук супротивника.

Життя в Україні впродовж останніх двох десятиліть позначене справді епохальними змінами. Йдеться не лише про крах Радянського Союзу з його комуністичною ідеологічно-управлінською системою, а й про постання незалежної української держави. З цими політичними, національними, культурними і духовними перемінами збіглися загальносвітові процеси комп'ютерної, медійної, одне слово – комунікаційної революції. Вони вплинули як на технологію виробництва, систему фінансів, світову економіку, так і на людську свідомість і спілкування. Покалічене, затиснене і загнане українське суспільство, яке кисло у водах стагнації, із середовища тоталітарних обмежень раптом потрапило в стрімку течію живої, чистої води, яка понесла його на бурхливій хвилі відкритого глобалізаційного океану. У світлі світу Україна пізнавала себе. Чорнобиль та екологічна катастрофа; замовчувані, незагоєні, а потім раптово відкриті рани травматичної історії насильства ХХ століття; розвінчаний потьомкінський прийом, який уже не в силі прикривати реальний стан справ, – пробудили загальне відчуття, що українець був обману-

тий, окрадений і позбавлений необхідних життєвих констант та орієнтирів.

Коли сплеск свободи і надії на творчість поєднався з прилизливим самовідкриттям, створилась емоційна обстановка, в якій легко було маніпулювати. Крах системи і банкрутство ідеології спричинили короткотривалий вакуум влади і приголомшили свідомість громади. Такі обставини потребують автентичних провідників. У роки становлення молоді держави і розвитку нового посткомуністичного суспільства докорінні зміни не завжди викликали адекватну реакцію тих, хто претендував на провідництво в освіті й науці, промисловості й економіці, медицині й соціальних службах, а особливо – у державному управлінні. Не бракувало спроможних та спритних, але більшості з них бракувало і цілісної перспективи, і моральної відповідальності. Новій еліті, яка постала за час української державності – олігархічним кланам і великій частині (якщо не переважній більшості) представників влади на всіх рівнях, – були притаманні кардинальні дефекти, що виявилися згубними для загалу. Багатьом, які були – а можливо, й далі є – незаперечними моральними авторитетами, не судилося стати реальними конструкторами чи організаторами. Правильно – часом занадто правильно – вони вказували на недоліки та надужиття, але не вміли або не могли вплинути на конкретний процес нового становлення. А вже зовсім мало знайшлося осіб, які поєднували б візію і спроможність, тямущість і відвагу, дух служіння і милосердя з тим тонким талантом – бути гравцем на мінливому полі гри, де, крім усього іншого, конче потрібен азарт, гумор, правдива надія і радість життя.

Спостерігаючи за В'ячеславом Брюховецьким, не тільки друзі й соратники, симпатики і шанувальники, а й антагоністи й відверті недруги не можуть не визнати в ньому талановитої і компетентної постаті, відданої справі загалу: людям, народові, державі. Такої пошани Брюховецький заслужив особливою своєю рисою: в наскрізь серйозних, навіть драматичних ситуаціях він бачить гру. Ця гра полягає в позірно несумісних сполученнях, парадоксальних поєднаннях і незвичних перспективах. Споглядача вона спершу заскочує, інтригує, змушує задуматися. Її спонтанність керована. Це – не просто стихія, не якась собі жвава пустотливість. Вона цілеспрямована, навіть якщо є плодом природних рефлексів. Хоча вона часто й відбувається в ручному режимі, однак є протилежністю до маніпуляції, – бо в своїй суті є доброю.

Культурологи, антропологи, психологи, історики розкривали і розкривають, наскільки важливою для людини – від дитинства до глибокої старості, від найособистішого до найсуспільнішого – є динаміка гри. Гру – спорт, цирк чи жартівливий флірт – відмежуємо від звичайного «серйозного» ділового життя, вказуючи тим самим на її особливість. Багато хто, керуючись надмірною самоповагою, намагається дистилювати статечне, відкидаючи гру як менш гідний, фривольний, несуттєвий елемент, що розчиняє інтенсивність і ефективність праці. На самій грі, вочевидь, багато не збудуєш, бо до її суті належить спонтанність, несподіванка і альтернативність, а на хвилюванні й плинності важко закласти тривкий фундамент. Проте без гри погляд звужується, творчість костеніє і живе тіло стає механізмом чи автоматом, а динаміка – закономірним процесом відмирання. Гра і гумор, коли вони не поверхові, не вульгарні, а правдиві, обнімаються з таїнством – а таїнство відкриває нас для «Духа Утішителя», «Духа Істини».

Гра і грайливість – це не просто оздоба важкого труда чи простір для відпочинку серед напруги; це не ефектність чи епатаж. Для В'ячеслава Брюховецького гра – це наскрізний стиль і невід'ємна риса його праці та задумів. Цей стиль, як і кожна гра, має свої особливості й правила. Гра Брюховецького – відкрита. Він запрошує на поле всіх охочих, але кожному зрозуміло, хто капітан команди. До своїх – особливі вимоги, для них і разом із ними провідник здобуває непересічні лаври; але й для опонента не занижуються стандарти, – і в цьому виявляється повага. Звідси – правдивість і здорова конкуренція на полі гри. Команда має виграти і для цього слід використовувати кожний нелукавий хід. Та водночас її провідник не лише наполягає на гідному змаганні й красі маневру, а й залишається джентльменом у перемозі: знає бо, що перемоги, як і поразки, бувають лише тимчасовими. Цікава річ: з тим гравцем, який програвати не любить, – люблять грати; і разом з ним виграють навіть опоненти.

Для того, щоб коротко й образно подивитися на привабливий хист *hominis ludentis et hodie a nobis celebrati*, варто поглянути на три поля гри, яким В'ячеслав Брюховецький віддавав і віддає все, що тільки може. Вони становлять нероздільну тріаду. Ієрархія вартостей чи життєвих сфер, які представлені цими *loci vivendi, amandi et philosophandi*, – не вертикальна. Не так уже й легко визначити порядок їх становлення і пріоритетність. На цьому етапі, мабуть, слід констатувати: ці три пріоритети дуже

споріднені, вони переплітаються як провідні мелодійні теми у симфонії, яка набирає повноти через моменти дисгармонії і взаємопоборювання основних мотивів. Вони тісно пов'язані: не зовнішніми, відкритими для публічного спостереження, а глибинними – антиномічними закономірностями. Опис того, як відношення між цими сферами-сценами – і гри на них – вибудовувалося в душі, серці й думці В'ячеслава Брюховецького, може бути провідним мотивом у майбутній автобіографії. Вінєтка великої та малої батьківщин, між якими постає третя – одночасно *alma mater i filia (prae)delecta* – можуть допомогти нам краще відчувати ту грайливість, якою позначена постать Президента Брюховецького.

Patria

Про роль В'ячеслава Брюховецького у становленні української державності писатимуть сучасники, які спостерігали за ним зблизька, та історики – з відстані часу. Сьогодні рано казати останнє слово, бо сподіваємося, що велика частина цієї історії ще попереду. Але кілька яскравих образів все ж таки можна представити. У двох українських революціях, які відбулися за останні п'ятнадцять років, В'ячеслав Брюховецький був протагоністом і центральним гравцем. Чільна роль у постанні Народного руху України і його змаганнях за незалежність української держави сама по собі була значущим звершенням у біографії Брюховецького. Але тут вперше на всенародній сцені масштабно проявилось оте особливе поєднання в його житті державницьких кроків, громадянських починів – і продуманої, багатогранної і глибинної педагогії. Керуючись проникливою інтуїцією, а може й внутрішнім покликом до того класичного *ludus*-у (лат. *ludus* – відпочинок, дозвілля, гра, жарт), який є антитезою прагматичному розрахункові, заробітчанській продукції і політичному властолюбству, В'ячеслав Брюховецький переставив акценти – з рукопашного політичного змагання на арені влади перейшов до авторського проекту відновлення, а фактично створення у новій іпостасі, модерного університету «Києво-Могилянська академія». У якомусь сенсі мета залишилася та сама – утверджувати українську державу, збагачувати її культуру, будувати громадянське суспільство. Вся подальша діяльність Брюховецького, яка пов'язувалася відтепер з Академією і втілювалася у провідництві цієї школи, мала і має колосальне значення для

всієї України. До всіх куточків своєї великої батьківщини і навіть далі – до діаспори, Ректор і Президент Брюховецький намагався і намагається донести місію і харизму НаУКМА.

Те, що доля народу і рідної держави завжди перебувала в центрі уваги В'ячеслава Брюховецького, засвідчили його дії у час критичної небезпеки і потопання гідності українських громадян під час історичних подій осені 2004 року. У Києві, серці й столиці України, Президент Брюховецький започаткував чітку, недвозначну, відкриту політику непокори супроти незаконних і аморальних дій влади. Під проводом свого Президента Національний університет «Киево-Могилянська академія» став майданом до Майдану, а згодом одним із епіцентрів Помаранчевої революції. Сам Брюх (як із любов'ю, по-родинному називають студенти свого ректора) очолив колони могилянців і щодня провадив їх до різних урядових установ та вищих навчальних закладів Києва, щоб у цілому місті підтримати голос сумління і заохотити тих, хто ще побоювався вийти на вулицю. Ці маніфестації можна вважати політичним актом *par excellence*, однак їх значення не слід обмежувати і зводити, – хоч як парадоксально це прозвучить, – до захисту українських державницьких позицій. Як і в кожній істинно пророчій поставі, подвиг Президента, викладачів, працівників і особливо студентів НаУКМА мав полівалентне значення: політичне, патріотичне, суспільне, моральне, виховне. Всі ці взаємно пов'язані змісти огранювалися незабутньою формою гри. Від початку і до кінця, навіть у моменти найбільшої небезпеки і критичного загострення протистояння, постава В'ячеслава Брюховецького була натхнена глибинним передчуттям чергової парадоксально-чудесної перемоги Давида над Голіафом. Коли у ці тривожні ночі та дні напруга тимчасово спадала, дух надії, життя і віри у правду вибухав грайливістю і перетворював усе на чистий, невультгарний, життєтвердний карнавал.

І вже після завершення революції можна згадати принаймні два моменти гри, які доповнюють ілюстрацію стилю В'ячеслава Брюховецького як *homo ludens*. Коли в день перемоги Майдану Президент Брюховецький перед цілою Україною заявив, що музей Помаранчевої революції має бути саме в Могилянці, не в одного виникло запитання: «Що за претензії на монополію?», але й не в одного зродилася відповідь: «А чому б і ні? Чому не закарбувати у себе (в університеті, в школі, вдома) пам'ять про те пережите, що його часткою ми всі були?» Можна чудуватися і милу-

ватися такою пропозицією, яка водночас є і не є навмисним перебільшенням; заявою, яка наскрізь серйозна, однак залишає простір для гри; яка є найвищим увиразненням імперативу: «Я подав свою пропозицію, а тепер думайте і Ви!»

Майстерне жартівливе перебільшення чи художня гіпербола, якщо вона зберігає самоіронію, є особливим прийомом роззброєння іншого. Не одна декларація Брюховецького вражає слухачів, але неприхований елемент гри у його гіперболах легко відрізняє його позитивний пафос від ялової помпезності. Лише той, ким керує дріб'язкова заздрість, хто позбавлений почуття гумору і гри, може ображатися на пафос Брюховецького, прочитуючи в ньому посягання на власний гонор і «непорушні» містечкові права.

Якщо в час розпаду Радянського Союзу та здобуття української незалежності тонке відчуття різних перспектив, плідної гри на різних полях повело Вячеслава Брюховецького від політики до організації вільної української науки, то після Помаранчевої революції тактичним ходом виявилось повернення в партійні політичні змагання. Але й тут проявився елемент гри як певне дистанціювання від «серйозного». Вячеслав Брюховецький очолив список – але не той «найпрестижніший», що до Верховної Ради, куди рвалися мало не всі (хоч і для цього в нього були всі можливості), а до ради столичного міста, де можна найбільше зробити для рідної Академії: саме її здобутки будуть реальним внеском в історію. Цей внесок по-різному позначений *ludus*-грою.

Academia

Словники свідчать, що є прямий семантичний зв'язок між *ludus*-«грою» і *ludus*-«школою» (гра – спорт – вправи – вишкіл). Своєю чергою, грецьке *σχολή* – дозвілля, вчена бесіда, читання – згодом увійшло і в латинську мову як *schola* у значенні вченого диспуту, місця навчання, філософського напрямку. «Академія», яка спершу була назвою саду в Атонах, де Платон провадив бесіди зі своїми учнями, набирає абстрактного значення «вища школа» – і надовго залишається вінцем ієрархії понять «школи» у європейській традиції. Ця антична назва для школи найвищого рівня побутувала ціле друге християнське тисячоліття; вона дала ймення також і закладові святителя Петра Могили. Лише з часом найвищий щабель посів університет (латинське

universitas – цілість, спільнота, всебічність: *universitas professorum et scholarum*), що розвинувся як складовий елемент середньовічного *christianitas* і різними шляхами, засобами, ресурсами (*facultates*) стремить *cum studio* (з ревністю, відданістю, наполегливістю – звідси й «студент») до вивчення цілого, відкриває його різні аспекти.

І все ж, попри своє первісне етимологічне значення, *ludus* як життєвий проект В'ячеслава Брюховецького – аж ніяк не схожий на легковажний жарт. У навчальних програмах, у педагогічному підході, у видавничій діяльності, у вже згаданій громадянській позиції Києво-Могилянська академія раз у раз подає взірць для наслідування. Про різні виміри цієї якості не забракне правдивих і переконливих свідчень у час радісного ювілею Президента НАУКМА. До цієї якості належить і дух солідарності, і щире бажання, щоб інші також росли й міцніли для спільного добра.

Один малий знаковий приклад: після десяти років міжнародно визнаної, але не акредитованої в Україні богословської програми Українського католицького університету, Президент Брюховецький приїхав до Львова з пропозицією: «Підпишіть угоду співпраці. Могилянська академія прийматиме Ваших випускників на свої спеціалізовані магістерські програми. Підготовка, яку дає студентам УКУ, є такою, якої ми хочемо від наших магістрантів. Достатній доказ якості вже є, навіть якщо Україна цього не спромоглася визнати. Я Ваших випускників приймаю без державного диплома; а що, хіба мене з ректорства знімуть?»

Це було на початку 2004-го – ще до Революції. В'ячеслав Брюховецький створив ще один прецедент – цього разу для богословів. Це і гра – і школа державотворення. Не дивно, що грайливий чоловік, який прагне поділитися своєю радістю, зумів прищепити дух і динаміку гри особливо сприятливому для цього середовищу. Якщо у природі гра притаманна передусім молодим, то цілком природно, що в спільноті молодих слудеїв гра стає повноцінним карнавалом у найкращому сенсі цього слова. У цій атмосфері й у цьому дусі В'ячеслав Брюховецький згладжує гострі кути максималізму і розвіює страх, який неминуче закрадається в того, хто прагне досягнути високу мету, – і водночас усвідомлює труднощі цього завдання. Ось так у поважних, складних питаннях Педагог, застосовуючи своє парадоксальне і катартичне бачення гри, дає свій найважливіший урок: «Не бійся! Ми можемо, Ти можеш!» Все решта – похідне.

Хутір

До «гри», яка виводить за межі звичного, буденного, рутинного, належить також і «міф»: хоч він і ґрунтується на реаліях, але своїм значенням і символікою перевищує їх. Навіть гравець-чемпіон не може кожним ударом забивати гол, але не один спортсмен-віртуоз виграє, ще не ступивши на поле, – бо його випереджує легенда, яка вселяє суперникам повагу й острах.

Снуються легенди і довкола особи В'ячеслава Брюховецького; серед них – мабуть, найсимпатичніша – про родинний «хутір». Саме слово – в експресивній тональності його будівничого й оздоблювача – дає потіху. У нього вмонтовано грайливу антиномію: цей «хутір», в усьому багатстві авторської семантики, існує і в природі, і в уяві. Слово «хутір», здавалося б, неминуче тягне за собою малопривабливий дериват; але й тут маємо справу із делікатною, жартівливою самоіронією і з наскрізь заангажованою особистістю – то про яке «хуторянство» може бути мова?!

А легенда росте! Про хутір можна почути від самого господаря; його описують у глянц-журналах. Не варто сумніватися, що хутір Брюховецького – це феномен незмірно вишуканіший, ніж радянська «дача» чи пострадянський «котедж» на околицях Києва. Це – ані джерело сільгосппродукції, ані символ «статусу»; це – сокровенний locus у світі державного мужа і Президента Академії. Слово «хутір» в устах Брюховецького несе автентичність і переконливий чар – навіть для того, хто не бачив самого факту. Кожен, хто почує його захоплену розповідь про той казковий хутір, уже через ауру цієї особи, може, уявить і навіть переживе не менше, ніж коли б і справді відвідав малу батьківщину пана В'ячеслава. Щось можна уявити, щось – так і залишиться загадкою. Мабуть, не лише я це відчув. І так мусить бути.

Із В'ячеславом Брюховецьким ми спільно пережили київський Майдан. Могілянка приймала наших студентів у своїх похідних колонах, у гостинних приміщеннях Академії відбувся наш «Семінар на барикадах», в якому першу лекцію прочитав сам Президент НаУКМА. Під час Революції наші академічні громади зустрілися, познайомилися і зблизилися; а опісля, разом із Львівським національним університетом, чия постава була визначальною для студентства і суспільства не лише Західної України, зародилась ідея відсвяткувати нове народження нації,

зустрівши Різдво – разом. Зі своїми родичами я мав честь гостити Брюховецьких та Кобзарів у себе на свята. Чого тільки ми не пережили і не переспівали... Свята Вечеря, очолена Патріярхом Любомиром, із сотнями студентів з цілої України і з потребуючими міста Львова, коляда, вертепи... У дружній, піднесений, різдвяній атмосфері в бесіді з ректором Іваном Вакарчуком і проректором Марією Зубрицькою народився проект університетської автономії... Про самі ці дні вже можна було б написати книжку...

Та все ж найчіткіше постає перед зором пам'яті одна деталь: щоразу, як відкорковано пляшку вина (в хаті – 25 гостей, більшість – студенти, та й піст уже минув), поважний гість із Києва нагадував: «Корок бережіть мені для хутора!» На запитання: «А навіщо Вам?» – грайливий усміх: «Не скажу, бо самі захочете!» От так – уже другий рік – я й збираю *корки!* Вочевидь, усіх не віддам, бо був би компромат (а їх у службі і так не бракує). Однак для хутора Брюховецького все ж таки збираю. Чому?

Бо він того вартий. Там черпає наснаги *homo ludens*, чия гра приносить радість і життя багатством, і мені в тому числі. І щоб там забракло моїх корків? Ніколи в світі! І мабуть, багато є таких, які радо збирають на проекти Брюховецького, – не тільки корки...

Там, на тому хуторі, є, мабуть, все: природа Божа, і праця рук, і пережиті спомини і тексти, які ще ляжуть на папір. Там – найрідніші. Бесіда з Ларисою про нову стрічку і свіжі кадри з останньої поїздки. Діти й ними подарована онука – улюблена, наймудріша; такої ще ні в кого не було і бути не може. Її перші слова, її любов.

Там є *ludus* – та є й призадума. На самоті, без гамору державобудування і галасу спудеїв, хутір відкриває нову перспективу і ставить запитання:

«Як потішити обманутого, обдарувати окраденого, знайти стійкість на тих плитах? Чи й надалі вдаватиметься і політичний бій, і тонка педагогія? Чи знайдеться тверде слово для влади і заохота для студента? Хто буде капітаном корабля, коли мене не стане? Як і кому передати приклад повної віддачі? Як від епохальних зламів перейти до жарту, в нелегкі часи – вносити легкість? Хиткі ж ті тектонічні плити...

Та все ж корків мені назбирали...

І скільки для цього у радості пролилося Богом даного вина...»